

Sürecin En Erken Evresinde Cumhuriyet'in İlanını Karikatür[k]lerle*

Okumak

Reading the Proclamation of the Republic with Karikatürks at the Earliest Stage of the Process

Doç. Dr. Eminaalp MALKOÇ¹

Öz

Çalışmada öncelikle, çeşitli faktörlere bağlı olarak Türkiye'de geç gelişen karikatürün Osmanlı'nın son dönemiyle birlikte özellikle Milli Mücadele ve erken Cumhuriyet dönemindeki yoğunluğuna işaret etmek amacıyla 1970'lerin sonlarında üretilen karikatürk ifadesine başvurulmuştur. Asıl olarak araştırma, Türk Devrimi/İnkılabı olarak adlandırılan Türkiye'deki büyük dönüşümün merkezinde duran Cumhuriyet'in ilanını, yoğun bir gündeme sahip 1923 Ekim'ine odaklanarak karikatürler üzerinden incelemektedir. Karikatürler halka en yakın ve aslında yalın şekilde önemli (siyasal) gelişmelerin kamuoyuna nasıl yansıtıldığını ya da yansıtılmadığını anlamak açısından önemlidirler. Ayrıca, bunlar çeşitli siyasi söylem ya da spekülasyonların aksine halk içinde varolana yani gerçek algıya hatta toplumsal bilinçaltına ulaşmak açısından güçlü kanallardır. Karikatürlerde eleştiriler ve yapılması gerekenler işlendiği gibi kamuoyu açısından öncelik arz eden yaklaşımlar da ortaya konmaktadır. Bu çalışmada *Akbaba*, *Karagöz*, *Kelebek*, *Zümrüd-ü Anka* gibi dönemin mizah dergileri üzerinden Cumhuriyet'in ilanı çalışmalarına farklı bir perspektiften katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karikatür[k], Cumhuriyet'in ilanı, mizah, Türkiye Cumhuriyeti tarihi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Depending on various factors, caricature developed late in Türkiye. Despite this, it is desired to point out the intensity of caricature in the last period of the Ottoman Empire, especially in the National Struggle and the early Republican period. For this purpose, the term karikatürk (Turkish cartoon), which was produced in the late 1970s, was used in the study. In fact, the research examines the proclamation of the Republic, which stands at the center of the modernization movement in Türkiye, called the Turkish Revolution/Revolution, through cartoons. This review focuses on October 1923, which has a particularly intense agenda. Cartoons are important in terms of understanding how the closest and, in fact, important (political) developments are reflected or reflected to the public. Moreover, contrary to various political discourses or speculations, these are powerful channels in terms of reaching the real perception and even the social subconscious. Criticisms and what needs to be done are handled in the cartoons. In addition, approaches that have priority in terms of public opinion are also presented. In this research, it is aimed to contribute to the proclamation of the Republic from a different perspective through humor magazines of the period such as *Akbaba*, *Karagöz*, *Kelebek*, *Zümrüd-ü Anka*.

Keywords: Karikatür[k] (Turkish cartoons), proclamation of the Republic, humor, history of the Republic of Türkiye

Paper Type: Research

*1970'lerin sonlarında Karikatürçüler Derneği tarafından aylık dergi kimliğiyle *Karikatürk* çıkarılmaya başlanmıştı. Benzer bir esriyle geçmiş, *karikatür*ten birazcık daha eski olan *karikatürkiyeyi* Turgut Çeviker, Türkiye karikatür tarihini inceleyen eserine isim olarak benimsemiştir (Çeviker, 2010, s.12). Türkiye'de geç ortaya çıkmakla birlikte son dönem Osmanlısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'deki mizah dergilerinin yoğun karikatür yayınlarına ve özgünlüğüne vurgu yapmak amacıyla bu çalışmada karikatür yerine karikatür[k] ifadesi tercih edilmiştir.

¹Istanbul Teknik Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, malkocem@itu.edu.tr

Atf için (to cite): Malkoç, E. (2023). Sürecin en erken evresinde Cumhuriyet'in ilanını karikatür[k]lerle okumak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(100. Yılında Cumhuriyet Özel Sayısı), 332-362.

Giriş

Grafik mizah sanatı olan karikatür, normal dışı bir duruma, uyarısızlığa verilen tepkiyi ortaya koyarken normal olmayanı tanımlamakta veya belirlemektedir. Temel işlevi eleştiri olan karikatür yarı kapalı anlatıma sahip, bir fikri savunan sanattır (Altun, 2005, s.74). Bu yönüyle görsel değerlendirme ya da analiz yöntemi olarak adlandırılabilir. Muhalefet yöntemi biçimiyle karikatürün konu yelpazesi içinde alaycı/espriyle yaklaşan yapıcı eleştiri ya da tersine espriyle onama, alaycı onama da yer almaktadır. Zaten Türkiye'nin mizah düzlemindeki aktörleri/karakterleri de genelde eğlenceli/eğlendirici niteliklerinin yanında aynı zamanda çok bilen ve bilge insan rolünü üstlenmişlerdir.

Dinsel etkilerin yanında sanatçının saray hizmetinde bulunması (zorunluluğu) gibi faktörlerle karikatür, Türkiye'de geç gelişmişti. Ancak *Diyoben, Kalem, Cem, Karagöz* gibi birçok yayın organı ve üstlerinde taşıdıkları imzalarla gerçek kimliklerini zamanla sergilemeyi başararak yükselişe geçebilecekleri. Dolayısıyla son dönem Osmanlısında basının gelişimine bağlı olarak güçlü bir mizah ve karikatür anlayışı kendisini göstermişti (Ölçekçi, 2021, s.376; Koloğlu, 2005, s.12; Balcıoğlu-Öngören, 1976, s.5-6; Öngören, 1998, s.60-67).

Karikatürün Türkiye'deki gelişim macerası, Milli Mücadele döneminde sürmüştü. Üstelik bu dönemin karikatür hayatı, ülkedeki iktidar mücadelesini yansıtır belirginlikte Milli Mücadelecilerle karşıt karikatür çizerlerinin savaşına sahne olmuştu (Öngören, 1998, s.68-71; Koloğlu, 2005, s.177-186,229-241). Milli Mücadele döneminde dünyaya sesini duyurmaya çalışan Türklerin imdadına hayli gelişmiş mizah anlayışını yansıtan karikatür[k]ler yetişmişti. Zira birkaç yüzyıllık sürecin en büyük krizi olarak değerlendirilebilecek bir yok ediş projesi niteliğindeki Sevres ve bu projeyi gerçeğe dönüştürme uygulamalarına karşı Türk halkı, mizah ve karikatür düzleminde de haykırmıştı (Ölçekçi, 2021, s.376). Türkiye'nin çizgilerle sesini duyurma yöntemi, Kurtuluş'un diploması aşamasını ifade eden Lozan Konferansı ve barış antlaşmasının imzalandığı süreçte devamlılık göstermişti. Üstelik ülke içinde olduğu kadar dünyaya bu sesleniş, Milli Mücadele'nin başarısının getirdiği güven ve gurur ortamında gerçekleşmişti.

1922 sonlarından itibaren kamuoyu oluşturabilecek mizah yayını olarak *Karagöz* ön plandayken² süreç içinde *Akbaba, Zümrüd-ü Anka* ve *Kelebek* yayını hayatında yerlerini alacaklardı (Kayış, 2018, s.393). Bu arada 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'daki Maarif Kongresi'yle başlayan süreç, Büyük Taarruz, İzmir İktisat Kongresi, Lozan Barış Antlaşması, Ankara'nın başkent olması ve Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte tam bir bütünlük ve tamamlayıcılık içinde Türkiye'de Türk Devrimi/İnkılabı olarak adlandırılan dönüşümü getirmişti ki *Karagöz, Akbaba, Zümrüd-ü Anka* ve *Kelebek*, bu dönemin önemli bir kısmına şahitlik edecek mizah dergileri olmuştu. Bu dergilerde Türkiye'nin yaşadığı dönüşüm teker teker karikatürize edilirken Cumhuriyet'in ilanı doğal olarak ihmal edilmemişti.

1. 1923 Ekim Gündemi

1923 yılı Ekim ayı Türkiye'nin geçirdiği önemli üst yapısal dönüşümün; dolayısıyla siyasal açıdan günümüze uzanan sürecin temel gelişmelerinin belirleyici ve son aşamalarının yaşandığı kısa/hızlı zaman dilimini ifade etmektedir. İstanbul'un kurtuluşu, Ankara'nın başkent haline gelmesi ve Cumhuriyet'e geçişi içeren aynı zamanda büyük ölçüde imparatorluktan ulus devlete dönüşümün gerçekleştiği bu sürecin mizah dergileri üzerinden karikatürlere yansımaması beklenemez. Mizah dergilerinde 1923 Ekim'inin yoğun gündemi farklı konuları içerecek şekilde karikatürize edilmişti.

²1922-1939 yılları arasında *Karagöz*'de Türkiye'de yaşananlar ve siyaset açısından Cumhuriyet'in ilanı ve Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı olması %16'lık oranla işlenen konularda Şeyh Sait İsyanı, Takrik-i Sükun Kanunu ve Musul meselesinden sonra ikinci sıradadır. Dış politik sorunlar ve dış politikayla ilgili yayınlanan karikatürlerin sayısı incelendiğinde en fazla karikatür Lozan Konferansı ve Lozan Barış Antlaşması (%71) hakkındadır. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen Türk Devrimi'nin temel gelişmeleri ve dönüşüm süreci dergide yadsınmaz bir konumdur (Bedir, 2019, s.47-51)

Karikatürlerle mercek altına alınan konular, İstanbul'un kurtuluşu ile başlıyordu. Nitekim *Akbaba*, Ekim'in ilk yarısında birinci sayfasına taşıdığı İstanbul'un kurtuluşunu diğer dergilere göre daha anlamlı işlemişti. 8 Ekim sayısında kurtuluş, arkasında İstanbul camilerinin silüeti bulunan hafif bir tepe üstünde, yeşillikler altında alımlı bir Türk kızına sarılmış Türk subayı ile resmedilmişti/kutlanmıştı. İstanbul'a kavuşmanın mutluluğu "Şükür kavuşturana!" ifadesiyle karikatür üstünde seslendirilmişti (*Akbaba*, 8 Teşrin-i Evvel 1339, s.1).

İstanbul'un kurtuluşu, Vali Ali Haydar Bey'i (Yuluğ) de gündeme taşımıştı. Çünkü İstanbul halkı adına Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi, Mustafa Kemal Paşa ile mebusları şehrin kurtuluş gününde törenlere katılmaları için davet etmişti. Fakat TBMM tarafından seçilen Meclis'in temsilcisi milletvekilleri, İstanbul'da karşılanmamışlardı (Malkoç, 2014, s.187-189). TBMM'deki milletvekillerinin tepkisi, valiye yönelik eleştiriler, duyulan öfke *Karagöz*'e yansımıştı. Bunlar biraz da Ekim'in yoğun gündemi yanında artık İstanbul karşısında Ankara üstünlüğünün altını çiziyordu (*Karagöz*, 13 Teşrin-i Evvel 1339, s.1).

Resim 1. *Karagöz*, 13 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

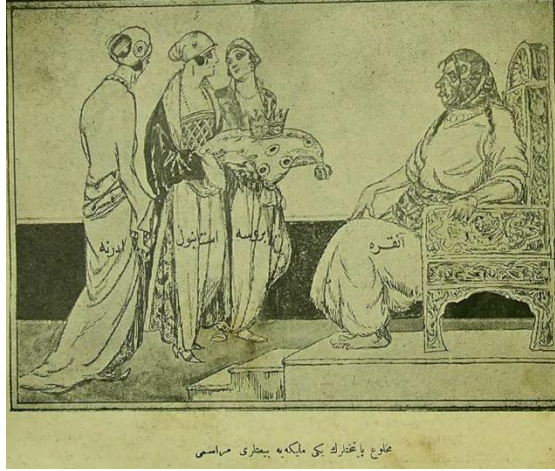
Resim 2. *Karagöz*, 17 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

resmedecekti. Bu bağlamda ülkenin geri kalmışlıkla ilgili sorunlarının çözülmesi gerektiğini; artık bunların hepsinin aşılacağı bir düzenin kurulması zorunluluğunu işaret eder nitelikte yayın yapan *Karagöz*, özetle ülkenin geleceğine odaklanılması tavsiyesini gündeme getiriyordu (*Karagöz*, 3 Teşrin-i Evvel 1339, s.1; *Karagöz*, 17 Teşrin-i Evvel 1339, s.1). Ülke geleceği için önemli sorunlardan birini *Akbaba*, 22 Ekim sayısında Ramiz Bey'in çizgileriyle gündeme taşımıştı. İstanbul memurunun maaş beklerken karikatürize edilmiş sefalet portresi, kuşkusuz eski memur şehrinin yeni travmasını açığa çıkarmaktaydı (*Akbaba*, 22 Teşrin-i Evvel 1339, s.1).

Nitekim *Kelebek* iki karikatüründe çok söze gerek bırakmamıştı. 18 Ekim'de Ankara'yı küçümseyen bir yaklaşım içinde İstanbul'un idaresinin devralışı sembolize edilirken 25 Ekim tarihli ikinci karikatürde eski başkentini tarihsel silüeti önünde Vahdettin'in kendi suçunu bildiği ancak İstanbul'un ne kötülük yaptığını anlayamadığı vurgulanmıştı (*Kelebek*, 25 Teşrin-i Evvel 1339, s.1; *Kelebek*, 18 Teşrin-i Evvel 1339, s.1).

Resim 3. Kelebek, 18 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

Resim 4. Kelebek, 25 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

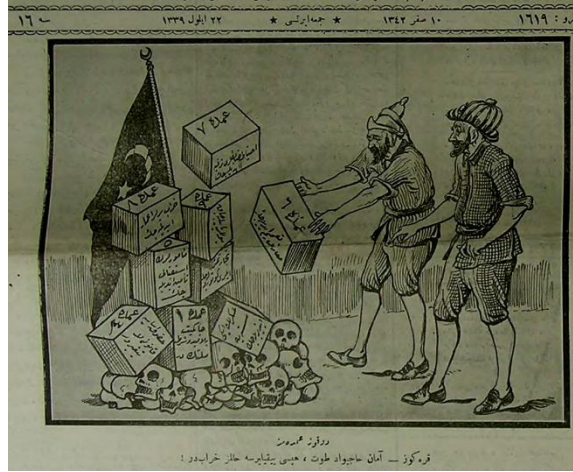
Ekim gündemini işgal eden konular arasında müskirat meselesi de vardı. Nitekim *Akbaba*, eleştirel yaklaşmayı ihmal etmemişti. Garsonun biranın yasak olmadığı ama rakının yasak olduğu açıklamasına aslında oldukça perişan, saç sakalı bir birine karışmış müşterinin “Üzüm suyuna izin vermeyib de arpa suyuna izin vermek insanlara hakaret değil mi?..” cevabı biraz ironi içeriyordu (*Akbaba*, 15 Teşrin-i Evvel 1339, s.4; *Akbaba*, 25 Teşrin-i Evvel 1339, s.1).

Böyle bir atmosfer içinde cumhuriyetin karikatürlere yansımaları aslında Ekim öncesinde başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 22 Eylül 1923 tarihinde *Wiener Neue Freie Presse*

muhabirine demeç vererek *cumhuriyeti* ilk defa kamuoyu önünde açıkça dile getirmişti. Aynı gün *Karagöz*, Dokuz Umde'yi konu alan bir karikatürk yayımlayacaktı. Buna göre Dokuz Umde'nin kabul edilmesiyle “Eski düşünceleri yıkıp yerine yeni değerler üzerine kurulu” Cumhuriyet Halk Fırkası'nın parti programı oluşturuluyordu. Ancak bu umdelerin bütünüyle yeterli olmadığı ve şikayetler aldığı da karikatürkte anlatılmak istenmişti. Daha önceden var olan “eski zihniyet”, “eski yönetim zihniyetine hâkim olan ilkeler” kafatasları ile temsil edilmişti. Dokuz Umde olarak bilinen parti programına sahip çıkmak gerektiği, bu umdelerin yıkılması halinde yeniden altından eski zihniyetin canlanabileceği ve milletin zarar göreceğine işaret ediliyordu. Başka bir ifadeyle bu karikatürk, rejim için tehlikenin geçmediği hakkında bir uyarıydı (Bedir, 2019, s.68-69; Karagöz, 22 Eylül 1339, s.1).

Karagöz, 29 Eylül günü Türkiye'de hükümet şekli hazırlıklarını, büyük bir vazoyu imaliyle özdeşleştirerek söz konusu etmişti. Asker paşaların iki sene uğraştıktan sonra Avrupa'daki örneklerle benzettikleri; sıranın üstüne levhasını takmaya geldiği anlatılıyordu ki levhada Türk Cumhuriyeti yazılıydı. Ayrıca masanın altındaki üstünde saltanat yazan kırık testi eski rejimin, Osmanlı monarşisinin sembolü idi (Karagöz, 29 Eylül 1339, s.1).

Resim 5. Karagöz, 22 Eylül 1339, s.1

Resim 6. Karagöz, 29 Eylül 1339, s.1

Kuşkusuz en ilginç ve çok yönlü değerlendirmelerden biriyle 1 Ekim 1923 tarihli *Akbaba*'da karşılaşılmaktadır. Karikatürk, Cumhuriyet'in adeta açık habercisi olduğu kadar Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığı için de ön duyuru niteliğindedir. Aynanın karşısında papyon takmış Mustafa Kemal Paşa, başında kalpağı olduğu halde smokin provası yapmaktadır. Smokini üstünde, omzundan beline uzanan kumaş kuşakta/kordonunda “cumhuriyet” yazıyordu.

Resim 7. Akbaba, 1 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

“Güzele ne yakışmaz!” açıklamasını taşıyan karikatürk, asıl anlamını ayna önünde duran çıkartılmış asker çizimleri ve arkada duvara asılmış biri üniforma olan iki elbise takımında göstermektedir. Bunlar artık bir dönemin kapandığını, geride kaldığını ve dolayısıyla yeni bir devre geçişi sembolize ediyordu. Bir ölçüde Mustafa Kemal Paşa, aynada kendisiyle ülkesinin geleceğine bakıyordu (Akbaba, 1 Teşrin-i Evvel 1339, s.1; Çeviker, 2010, s.59).

O günlerde *Karagöz*, TBMM'deki cumhuriyet tartışmalarını sayfasına taşımıştı. Karikatürkte cumhuriyet etrafındaki tartışmalar işlenmişti. Mebuslar “Hükümetimizin şekli Cumhuriyet olsun!-Hayır kendi Cumhuriyet olsun ama adı Halk devleti olsun! Paşa Cumhur reisi olsun!” diye tartışırken *Karagöz*, hükümet şekliyle zaman kaybedilmesi yerine ülke sorunlarının çözülmesine ve halkın ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çağrı yapmıştı (Bedir, 2019, s.78-79; Karagöz, 3 Teşrin-i Evvel 1339, s.1). Bunun yanında birinci sayfa karikatüründe dolaylı olarak yaşanan kafa karışıklığını ortaya koyarken dördüncü sayfada bunu daha açık sergilemişti. Bir yandan farklı sistem, düşünce ya da fraksiyonların basın düzlemindeki tartışmalarının bir yandan da ülkenin bekleyen sorunlarının ve daha da önemlisi bunlar yan yana getirildiğinde ortaya çıkan çelişkinin altı çizilmişti (Karagöz, 3 Teşrin-i Evvel 1339, s.4).

Resim 8. Karagöz, 3 Teşrin-i Evvel 1339, s.1, 4

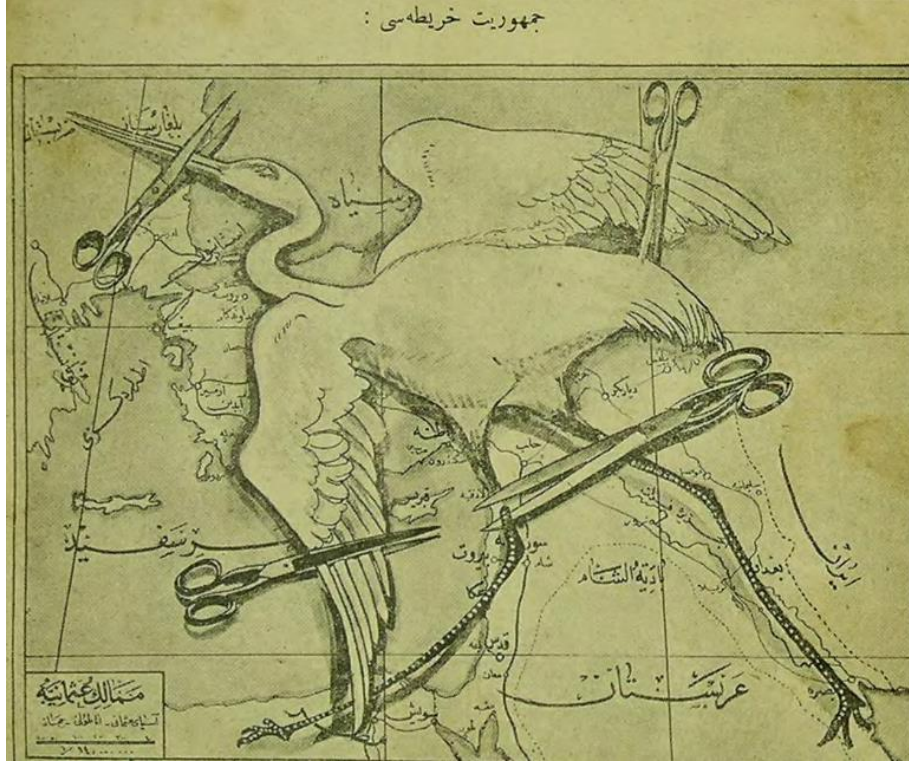
“Paşa da biz Sultan da!” başlığı yine dönemin atmosferi hakkında fikir vermektedir (Karagöz, 3 Teşrin-i Evvel 1339, s.1). Çünkü iki anlamlı bir yaklaşım sergilenmişti. Bir yandan halk hakimiyeti bir yandan da gerçekten egemen ve bağımsız olmanın çalışmaya, zenginleşme ve kalkınmaya dayandığı vurgulanmıştı. Nitekim 10 Ekim sayısındaki “Ya... !!” başlıklı yazıda şöyle seslenilmişti: “- Cumhuriyet oldu ha! Vay canına! Millet Meclisi Cumhuriyet ilan edecekmiş yahu! Demek Cumhuriyet olacağız ha! Bir aydan beri gazetelerin ve halkın dilinden düşmeyen bu Cumhuriyet bana kalırsa artık kabak tadı verdi! Böyle bir devletin temelini kurarken sözü ayağa düşürmek saçma bir iştir. Zaten biz iki seneden beri nasıl idare olunuyorduk. Kendi kendimize değil mi? Muharebe yapan kim millet! Sulhu yapan kim millet! Devletleri İstanbul’dan çıkararak kim millet! O halde daha ne istiyoruz. Hepsini yapan biz olduktan sonra artık cumhuriyet mi olacak, meşrutiyet mi diye düşünecek değiliz ya!”. Bu açıklama yaşananlara tanı koymak anlamına geliyordu (Karagöz, 10 Teşrin-i Evvel 1339, s.2). Üstelik 3 Ekim sayısında tasvir edilen kafa karışıklığı manzarasının da gereksizliğini/anlamsızlığını ortaya koyuyordu.

Karagöz aynı sayıda, dördüncü yani son sayfa karikatürüyle fevkalade anlamlı bir çağrıda bulunmuştu. Hükümet aslında devlet anlamıyla bir yeldeğirmenine benzetilerek içine gereken makinanın konularak kusursuz işlemesinin sağlanması için Mustafa Kemal Paşa’ya sesleniliyordu. Dolayısıyla bu, devletin gücü ve etkinliği, sorumluluğunu yerine getirebilmesi için rejim, rejimin belirlenmesi çağrısıydı. Mustafa Kemal Paşa, değirmenin penceresinden bakarken resmedilmişti ki bu, O’nun gerek ülkede gerek devletteki konumunun, hakimiyetinin ya da otoritesinin göstergesiydi. Öte yandan değirmen zaten doğrudan üretim, çalışma sembolüydü. Ayrıca en temel beslenme kalemi ve temel ihtiyaç ekmeğin un olarak başlangıç noktasıydı (Karagöz, 10 Teşrin-i Evvel 1339, s.4).

Resim 9. Karagöz, 10 Teşrin-i Evvel 1339, s.4

Resim 10. Kelebek, 11 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

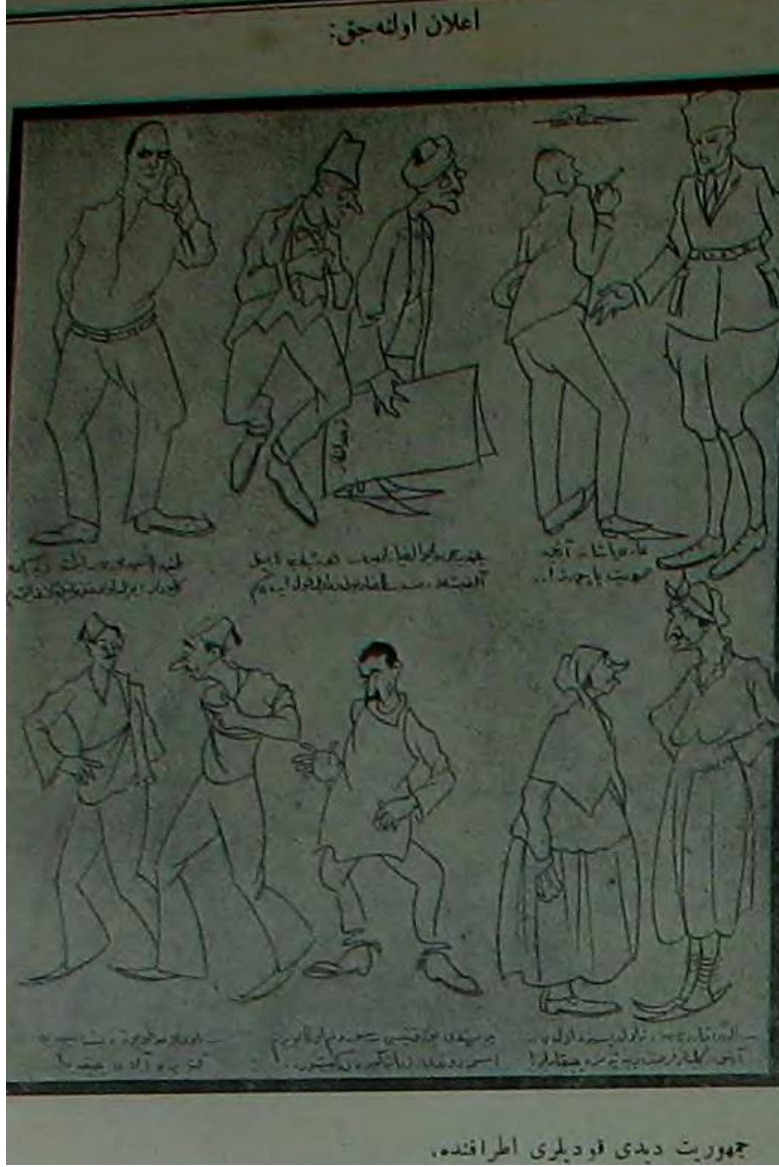
Oysa yaklaşık aynı tarihlerde *Kelebek* eleştirel bir yaklaşım sergilemişti. Dergi, “Cumhuriyet Haritası” başlıklı harita üzerine yerleştirilen leylek aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında teritoryal bir karşılaştırmaya gitmişti. Bu aslında imparatorluktan ulus devlete dönüşümün leylek kanalıyla yapılan eleştirisiydi. Derginin karikatürkü ile yaklaşıldığında leyleğin gagası, kanatlarının yarısı, kuyruğu ve uzun bacakları kesildikten sonra kalanı... Türkiye Cumhuriyeti idi ki zaten vurgu “Şimdi kuşa benzedik” idi (Kelebek, 11 Teşrin-i Evvel 1339, s.1; Çeviker, 2010, s.57; Kayış, 2016, s.420). Acaba leylek gibi iri ve hantal bir kuş yerine daha hızlı ve etkil bir kuş tercih edilseydi, bu analiz nasıl bir şekil gösterecekti?

2. Cumhuriyet'in İlanı

Ekim ayında giderek cumhuriyet söylentilerinin yoğunlaştığını *Zümrüd-ü Anka* karikatürleştirmişti (*Zümrüd-ü Anka*, 25 Teşrin-i Evvel 1339, s.3). Dergi gerek 29 Ekim'de gerekse Kasım'ın ilk günlerinde muhalefeti kendi tarzıyla resmetmekten, çizgileştirmekten geri durmamış; Cumhuriyet'in muhalifi olarak *Tevhid-i Efkar* gazetesini ön plana çıkarmıştı (*Zümrüd-ü Anka*, 29 Teşrin-i Evvel 1339, s.1; *Zümrüd-ü Anka*, 8 Teşrin-i Sani 1339, s.1).

Resim 11. *Zümrüd-ü Anka*, 25 Teşrin-i Evvel 1339, s.3

Resim 12. *Zümrüd-ü Anka*, 29 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

Resim 15. Karagöz, 27 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

Resim 16. Karagöz, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

Üstelik *Karagöz*, cumhuriyet için güçlü bir hukuk yapısı gerektiğinden yola çıkarak öncelikle 27 Ekim sayısında birinci sayfa karikatüründe Kanun-ı Esasi'den Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na yani mevcut temel hukuk çatısının hatta bu yapıyı hazırlayacak/düzenleyecek anayasa hukukçularının yetersizliğine atıf yapacaktı (Karagöz, 27 Teşrin-i Evvel 1339, s.1; Bedir, 2019, s.79-80). Derginin benzer eleştirel yaklaşımı 31 Ekim sayısında da sürdürülmüştü. Üstelik yaşananlar gölge oyununa benzetilirken perde arkasındaki kalpak gölgesi ya da perdenin altından taşan kalpak tepesi herşeyi belki de tüm senaryoyu Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilendirme çabası olarak düşünülebilir. Karikatürle birlikte hemen onun altındaki "Ey Millet Dikkat Et" başlıklı yazıyla yaşanan siyasi krizden memnuniyetsizlik sergilenmişti (Karagöz, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s.1).

Karagöz'ün yayın politikasının bazı yönleri ile *Zümrüd-ü Anka*'da da karşılaşılmaktadır. Dergi, Cumhuriyet'i paylaşamayan kupa olarak karikatürüne yansıtıyordu. Kuşkusuz asıl vurgu "Çalkalamayın efendiler, bizi mahrum edeceksiniz!" cümlesindeydi. Adeta ulaşılanı kaybetme kaygısını yansıtmaktaydı (Zümrüd-ü Anka, 25 Teşrin-i Evvel 1339, s.1; Çeviker, 2010, s.63).

Resim 17. Zümrüd-ü Anka, 25 Teşrin-i Evvel 1339, s.1

Cumhuriyet'in ilanının hemen birkaç gün ardından *Akbaba*, 1 Kasım'da Ramiz Bey'in kaleminden "Cumhuriyet Düğünü" başlıklı karikatürkte kalpaklı ve papyonlu smokini ile Mustafa Kemal Paşa, elindeki yelpaze üstünde cumhuriyet yazan gelinle evlenmektedir. Gelinliğin eteğini cumhuriyetin düşünce açısından hazırlayıcılarından -kanatlı melek- Celal Nuri tutmaktadır. Onun "ikiniz bir yastıkta kocayınız" sözü rejimin geleceği, gerçekleştirilecekler, Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığı; bunların birlikteliği açısından mesajdı.

Resim 18. Akbaba, 1 Teşrin-i Sani 1339, s.1

Aynı sayının ilk sayfasında “Yaşasın Cumhuriyet!” başlıklı şiirde “Yıktı ta kökünden köhne devleti, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti!, Yeni bir nizama koydu milleti, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti!...” dizeleri Türkiye’de hızlı bir düzelmeye mesajıyla bir sonraki sayının karikatürü için adeta hazırlıktı (Akbaba, 1 Teşrin-i Sani 1339, s.1). *Karagöz* de 3 Kasım sayısında 29 Ekim’de doğan Cumhuriyet’i top atışıyla ve bayram havası içinde kutluyordu. Kutlama için yapılan top atışının içinde cumhuriyet yazan dumanının İstanbul silüeti üzerinde yükselmesi, imparatorlukların ve monarşinin merkezi, Ankara’nın muhalifi durumundaki şehir için çelişkili bir görüntü oluşturmaktadır. Ancak bir yandan da “Meşibe-i şebden neler doğarmış” sözüyle gecenin karanlığından Cumhuriyet’in doğuşu dile getirilirken içindeki ve önündeki belirsizliğe de dikkat çekiliyordu (Karagöz, 3 Teşrin-i Sani 1339, s.1). Aynı sayıda cumhuriyet bebek olarak sembolize edilerek doğuşu kutlanırken gözetilmesi, korunması gerektiği özellikle vurgulanmıştı (Karagöz, 3 Teşrin-i Sani 1339, s.4; Bedir, 2019, s.81-82).

Resim 19. Karagöz, 3 Teşrin-i Sani 1339, s.1, 4

Karagöz, belirsizlik yanında Cumhuriyet’in ilan tarihi/zamanı ile ilgili eleştiriyi birkaç gün içinde Celal Nuri ya da Ağaoglu Ahmet gibi isimler üstünden dile getirmişti. Büyücek kabaran ve tenceresinden taşan helva ile mücadele eden, bastırmaya çalışan Ağaoglu’nun “ateşi fazla gelince böyle olur” ifadesi biraz da eleştiri içinde eleştiri anlamı taşıyordu (Karagöz, 3 Teşrin-i Sani 1339, s.4).

Karagöz’deki bu yaklaşıma karşı *Akbaba*, 5 Kasım sayısında Avrupa’nın biraz da karmaşasını sembolize ederek Türkiye’nin üstünlüğünü resmetmişti. Nitekim cumhuriyetsiz Avrupalıların motorsuz uçak yani planör üretme telaşındayken Türkiye’nin cumhuriyetle göğe uçuşa geçtiği, kanatları üzerinde cumhuriyet yazan bir melek ile anlatılmıştı (Akbaba, 5 Teşrin-i Sani 1339, s.1). Üstelik -Alman felsefesi ve idealizmiyle ilişkilendirilen (Batman, 1949, s.151-157)- Namık Kemal’in “Yüksel, hünerinle kani olma! İhsan-ı hüdâya mâni olma!” dizesiyle cumhuriyet sayesinde Türkiye’nin kendini, ruhunu bulduğu ve Türk devrimiyle yani sıçrayışıyla birlikte insan ve ülke olarak hakkettiği konuma ulaşacağı sembolleştirilmişti.

Resim 20. Karagöz, 3 Teşrin-i Sani 1339, s. 4

Resim 21. Akbaba, 5 Teşrin-i Sani 1339, s. 1

29 Ekim tarihi itibariyle karikatürklere sadece Cumhuriyet'in ilanı yansımamıştı; bağlantılı bir tema da cumhurbaşkanlığı o günkü ifadeyle reis-i cumhurluk makamıydı. *Kelebek*'te daha ilk günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığına imalı bir yarı-olumluluk gösterilmektedir. Çizilen karikatürkte Mustafa Kemal Paşa, üstünde "Tenkid Nişangahı" yazan bir tezgahın arkasında durmaktadır. Paşa'nın arkasında sıhhiye, nafia, ordu, maliye ve adliye gibi hem devletin temel faaliyet alanları ve sorumlulukları hem de temel toplumsal ihtiyaç ve kalkınma ölçütü olarak değerlendirilecek aşılması zorunlu kalemler/kriterler hedef olarak asılıydı. Elinde atış tüfeği bulunan vatandaşın "Paşam bu hedefler arasından çekilmeniz isabet oldu. Size dokunacak diye korkuyordum!" sözü hem hükümet işlerine karışmaması beklentisini hem de biraz uyarı içeriyordu (*Kelebek*, 1 Teşrin-i Sani 1339, s.1).

Karagöz, Mustafa Kemal Paşa'nın kronolojik sırayla meclis, firka, kabine reislikleriyle nihayet reis-i cumhurluk gibi birçok yetkiyi üstünde topladığını bir karikatürle gündeme taşımıştı. Gazi, en üstte reis-i cumhurluk bulunan ve yetkileri temsil eden üst üste eğreti dizilmiş sandalyelerin tepesinde yine eğreti oturur halde çizilmişti. Çözüm reis-i cumhurluk dışındakilerden kurtulmasında aranmıştı. Aslında dergi doğrudan olmamakla birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya eleştiri yöneltmiş oluyordu (*Karagöz*, 7 Teşrin-i Sani 1339, s.4).

İlginç, yoruma açık bir görüntü *Kelebek* ile *Zümrüd-ü Anka*'nın çizimlerini yanyana getirince ortaya çıkmaktadır (*Zümrüd-ü Anka*, 5 Teşrin-i Sani 1339, s.1; *Kelebek*, 15 Teşrin-i Sani 1339, s.3).

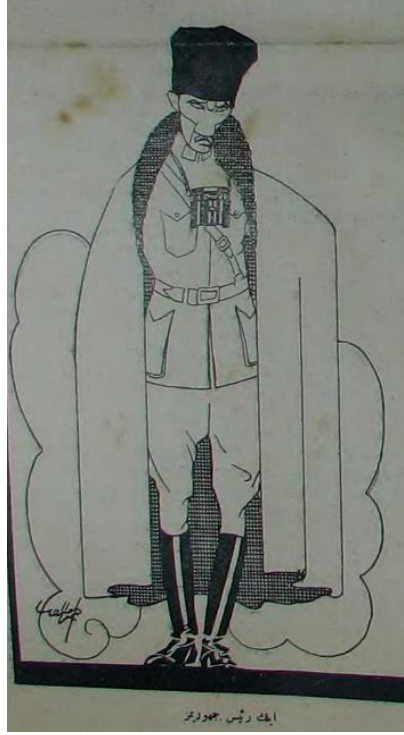
Resim 22. *Kelebek*, 1 Teşrin-i Sani 1339, s.1

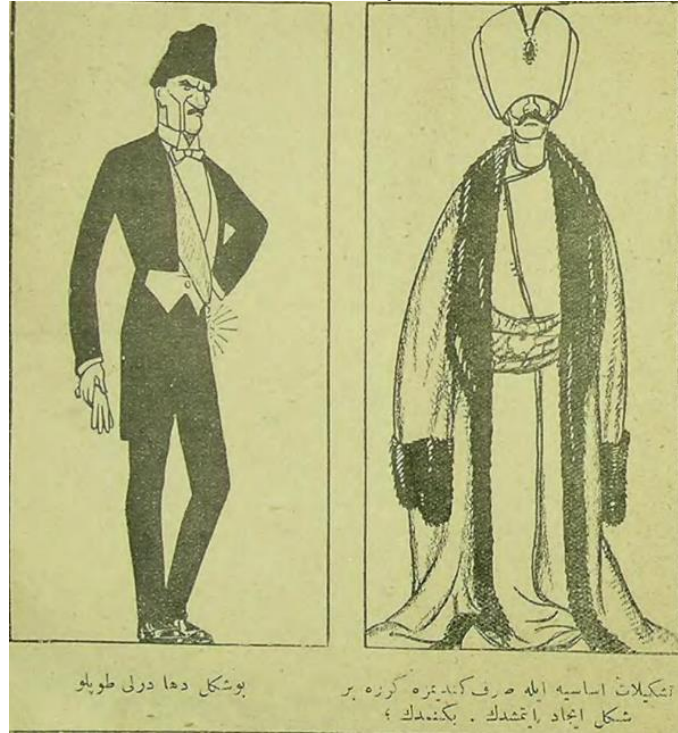
Resim 23. *Karagöz*, 7 Teşrin-i Sani 1339, s.4

Resim 24. Zümrüd-ü Anka, 5 Teşrin-i Sani 1339, s.1

Resim 25. Kelebek, 15 Teşrin-i Sani 1339, s.3

Kelebek ve *Zümrüd'ü Anka*'nın bir şekilde işledikleri yanyanalık/içiçelik ile aynı zamanda vurgulamaya çalıştıkları karışıklık ya da çelişkinin, özellikle *Kelebek*'in diğer sayılarının yardımıyla anlaşılabilirdiği söylenebilir. Nitekim dergi yakın aralıklarla üst üste benzer çizimlerle Cumhuriyet'in anlaşılıp anlaşılmadığını; kimlerin doğru anladığını sorgulamıştı. 8 Kasım sayısındaki karikatürkte eski jenerasyon cumhuriyeti anlamadığını

aktarıırken yeni/genç jenerasyonun tanımı artık “sadrözama sadrazam” denilmeyeceği şekildeydi. 22 Ekim sayısında ise halkın cumhuriyeti anlayıp anlamadığını sorgulamanın yersizliği, yöneticilerin anlamasının ilk aşamada yeterli olacağı üzerinde durulmuştu (Kelebek, 8 Teşrin-i Sani 1339, s.3; Kelebek, 22 Teşrin-i Sani 1339, s.3).

Resim 26. Kelebek, 8 Teşrin-i Sani 1339, s.3

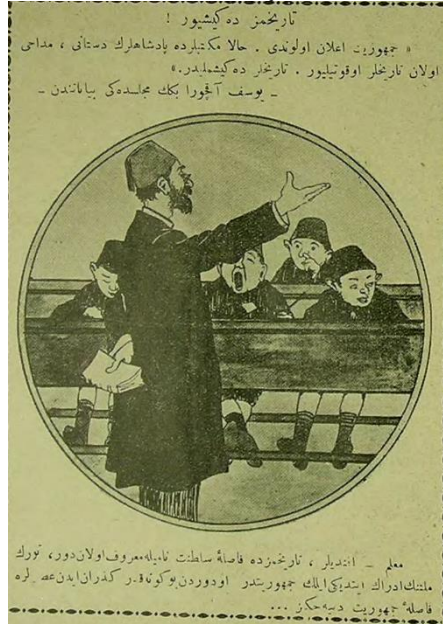

Resim 27. Kelebek, 22 Teşrin-i Sani 1339, s.3

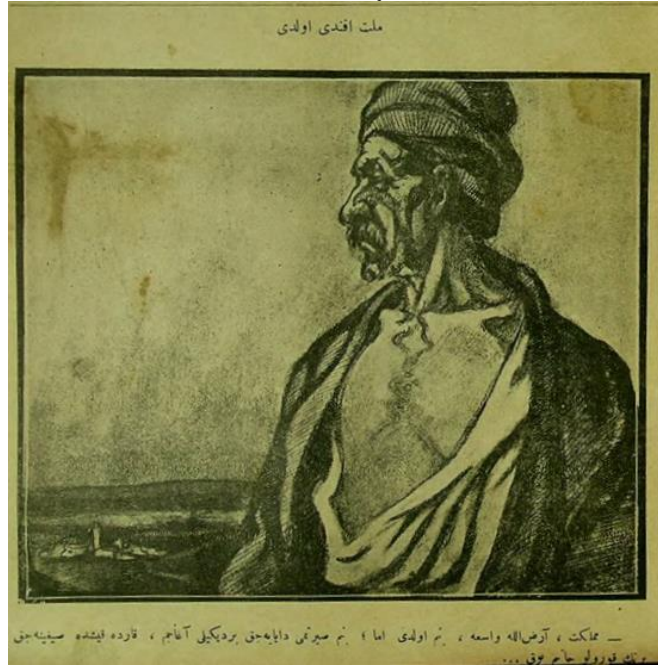

Benzer bir yaklaşım, yani cumhuriyeti anlayıp anlayamama meselesi ay sonunda eğitim sistemi üzerinden yine *Kelebek*'te örneklenmişti. Karikatürkte resmedilmiş ders anlatan hocanın ifadeleriyle “... tarihimizde fasıla-i Saltanat namıyla maruf olan devir, Türk milletinin idrak ettiği ilk cumhuriyettir o devirden bu güne kadar güzeran eden asırlara fasıla-i cumhuriyet diyeceğiz!” (Kelebek, 29 Teşrin-i Sani 1339, s.7). Dergi taşranın ve köylünün penceresinden de cumhuriyete bakmaya çalışmış; “Millet efendi oldu” başlığı altında “köylünün sırtını dayayacak bir dikili ağacı” olmadığı hatırlatılmıştı (Kelebek, 22 Teşrin-i Sani 1339, s.1).

Resim 28. Kelebek, 29 Teşrin-i Sani 1339, s.7

Resim 29. Kelebek, 22 Teşrin-i Sani 1339, s.1

3. İlan Sonrası İlk Evre

14 Kasım sayısında *Karagöz*, Reis-i Cumhurluk üzerinden adalet, eşitlik ve hürriyet temaları kanalıyla sistemin parça-bütün ilişkisine ve işleyişine odaklanırken dolaylı olarak taht imajıyla otoriterlik endişesini ifade ediyordu. Bu arada kamuoyunun beklentileri ve düşünceleri de ortaya konmuş olunuyordu (*Karagöz*, 14 Teşrin-i Sani 1339, s.4). Sistemin parça-bütün ilişkisine yönelik benzer bir mesajı, birkaç ay sonra Ocak 1924'ün ilk yarısında tekrarlayacaktı. 9 Ocak tarihli karikatürk "Cumhuriyet yürüyor!" başlığını taşıyordu. Kalpaklı elinde bayrak olan kız çocuğu yani cumhuriyet, üç ablasına teceddüd, refah ve adalet'e doğru yürüyordu ki onlar var oldukça cumhuriyet sağlıklı gelişecekti (*Karagöz*, 9 Kanun-ı Sani 1340, s.1). Nitekim dergide tam bir ay sonra aynı temayı içeren bir karikatür daha yayımlanmıştı. Cumhuriyet,

Jeanne d'Arc'ı andırır şekilde zırh giymiş kucağında kanun kitabı elinde cesaret kılıcı bulunan kadın kimliğiyle tasvir edilmişti. Karikatürk, cumhuriyetin demir bir çenber ile korunması gerektiğini; adalet ve cesareten ayrılmadıkça, etrafında Türk milleti oldukça "ebediyen payidar" kalacağını vurguluyordu (Karagöz, 9 Şubat 1340, s.1).

Resim 30. Karagöz, 14 Teşrin-i Sani 1339, s.4

Resim 31. Karagöz, 9 Kanun-ı Sani 1340, s.1

Resim 32. Karagöz, 9 Şubat 1340, s.1

Cumhuriyet'in kabulünden yaklaşık iki hafta sonra *Zümrüd-ü Anka*, yabancı sermayenin Türkiye sınırlarından girme çabasını karikatürleştirmişti (*Zümrüd-ü Anka*, 15 Teşrin-i Sani 1339, s.2). İlandan bir ay sonra ise *Akbaba*, eski düzenle yani saltanatla cumhuriyet yönetimi karşılaştırmasını farklı şekilde Düyun-ı Umumiye üzerinden yapmıştı. Alaca karanlıkta koyu siyah bir yarasa fesli bir gencin boğazını ısırarak kanını emdiği bir çizimle Osmanlı saltanatının Türkiye Cumhuriyeti'ne son mirası borçlar tanımlanmıştı (*Akbaba*, 29 Teşrin-i Sani 1339, s.1; Çeviker, 2010, s.61).

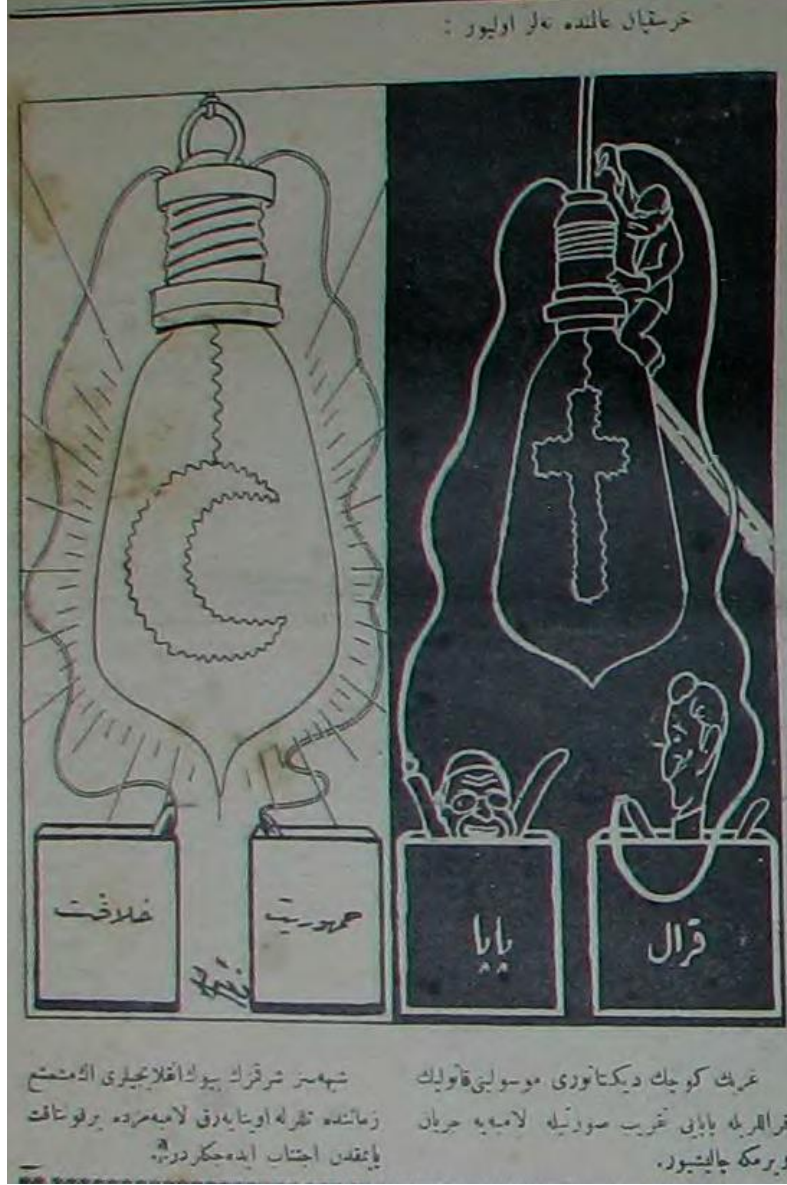
Resim 33. *Zümrüd-ü Anka*, 15 Teşrin-i Sani 1339, s.2

Aralık ayının ilk günlerinde *Zümrüd-ü Anka*, enterasan bir karşılaştırmaya gitmişti. Türkiye'de Hilafet ve Cumhuriyet'i birlikte işleyen bir mekanizma olarak yorumlayarak Avrupa'nın Hıristiyanlık-Papalık ve Monarşiden kurulu sistemiyle yanyana koymuştu. Adeta birer siyasal-sosyal mekanizma üreterek karşılaştırmaya çalışmıştı. Üstelik Türkiye'nin sistemi iki farklı güçten beslenerek etkin ve uyumlu şekilde işleyen, parlayan, gelecek vaadeden bir

düzen olarak gösteriliyordu. Bu, en azından bir kesimin ilk 30-35 günlük cumhuriyet yaklaşımını ortaya koyması bakımından dikkat çekiciydi (Zümrüd-ü Anka, 3 Kanun-ı Evvel 1339, s.1).

Resim 34. Zümrüd-ü Anka, 3 Kanun-ı Evvel 1339, s.1

Yine o günlerde, Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık bir ay sonra Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde irtica ağacı dibinden kesilirken yaprakları refah ve terakkiden oluşan cumhuriyet fidanının özel koruma kafesi içinde sulanarak büyütülmeye çalışıldığını resmeden karikatür *Karagöz*'de yayımlanmıştı. Böylece fidanının yetişmesi için ortam sağlanacağı mesajı veriliyordu (Karagöz, 5 Kanun-ı Evvel 1339, s.1; Akkoyunlu, 2017, s.112). Ardından 12 ve 15 Aralık 1923 tarihlerinde Ankara'nın tepkisine yol açan Hintli emirlerin Hilafetle ilgili mektuplarının İstanbul gazetelerinde yayımlanması nedeniyle kurulan İstiklal Mahkemesi'ne atıf yapan iki karikatür gelmişti. 12 Aralık karikatüründe adaletin şaşmaması, makul davranması temennisine yer verilmişti. 15 Aralık karikatüründe ise cumhuriyetin kendini koruma çizgisinde biraz aşırılık gösterdiği imasına yoğunlaşmıştı. Cumhuriyeti sembolize eden kanatlı meleğin elindeki kılıcı bırakıp barış sembolü defne yapraklarından tacı alması gerektiği "Çek elini o haçerin kabzasından al şu çiçekleri!" sözleriyle anlatılmıştı (Karagöz, 12 Kanun-ı Evvel 1339, s.1; Karagöz, 15 Kanun-ı Evvel 1339, s.1). Nitekim 1923 Aralık

sonlarında Karagöz yine eleştirel ve enteresan bir yaklaşım sergilemişti. Cumhuriyet'e karşı basın içinde fesadlık arayanlar resmedilirken biraz da sistemin kendini koruma kalkanının abartılı olduğu eleştirisine başvuruluyordu (Karagöz, 22 Kanun-ı Evvel 1339, s.4).

Resim 35. Karagöz, 5 Kanun-ı Evvel 1339, s.1

Resim 36. Karagöz, 12 Kanun-ı Evvel 1339, s.1

Resim 37. Karagöz, 15 Kanun-ı Evvel 1339, s.1

Resim 38. Karagöz, 22 Kanun-ı Evvel 1339, s.4

Resim 39. Karagöz, 8 Kanun-ı Evvel 1339, s.1

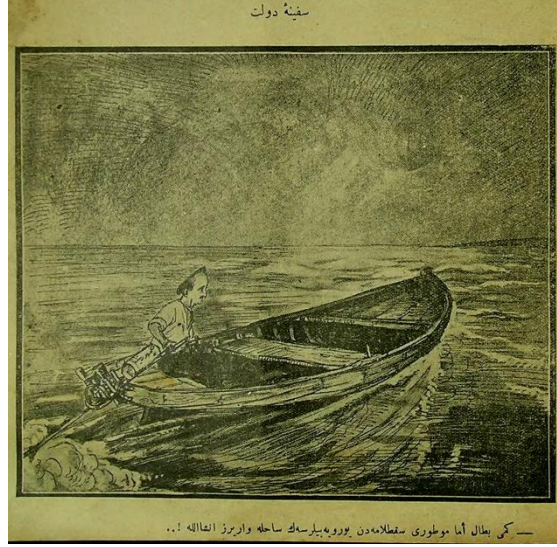

Karagöz, 1923'ün son günlerinde bir yandan Cumhuriyet odaklı iç gelişmeleri değerlendirirken bir yandan da Cumhuriyet'in "Türkiye'nin daima Şark milletlerine rehber olduğu" iddiasıyla İran'da yarattığı etkiyi resmetmeye çalışmıştı (*Karagöz*, 8 Kanun-ı Evvel 1339, s.1).

Resim 40. Kelebek, 8 Teşrin-i Sani 1339, s.1

Resim 41. Kelebek, 15 Teşrin-i Sani 1339, s.1

Cumhuriyet'in ilk hükümetini kurması ve kurduğu hükümetin güven oyu alması münasebetiyle karikatürlerin çizgilerinde İsmet Paşa da yerini alacaktı. *Kelebek*, siyasetle kirlenecek askerden hantal eski devlet teknesini sahile götürme derdindeki kaptana/denizciye kadar geniş bir yelpaze açmıştı (Kelebek, 8 Teşrin-i Sani 1339, s.1; Kelebek, 15 Teşrin-i Sani 1339, s.1; Akkoyunlu, 2017, s.105). 1924 Mart ortalarında *Karagöz*, -asında ikinci İsmet Paşa hükümetiyle ilişkili biçimde- “Yeni İnkılabı Yeni Hükümet” başlığı altında teceddüd yolunda medeniyete doğru giden İsmet Paşa'nın kullandığı kamyon olarak cumhuriyeti tanımlamıştı. Artık çok kısa süre önce kağıt ile gidilen Zafer Yolu'nda otomobil hızıyla gidiliyordu ki bunu dergi, göreceli bir ilerleme olarak sunmuştu. Öte yandan imalı bir vurgu üzerinden gerek muhaliflere karşı tavırlara gerek Hilafetin kaldırılmasına atıfla medeniyete ulaşmada engel kalmadığı belirtilerek gereken hızla gidilmezse zafer için can verenlerle nasıl yüzleşileceği sorgulanmıştı (*Karagöz*, 12 Mart 1340, s.4).

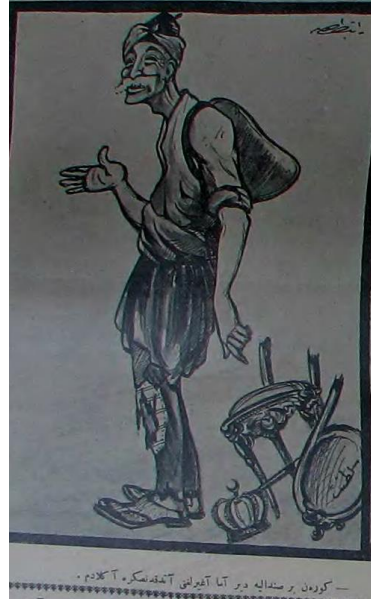
Resim 42. *Karagöz*, 12 Mart 1340, s.4

İmparatorluk kurumlarının tasfiyesi kapsamında 1924 Mart ortalarına doğru *Zümrüd-ü Anka*, saltanatı kırık ve yetersizliği geç anlaşılmış bir sandalye olarak tanımlamıştı (*Zümrüd-ü Anka*, 10 Mart 1340, s.1). Üç gün sonraki sayısında ise Hilafet'in kaldırılışını dolayısıyla cumhuriyetin teokratik unsurlarından soyutlanmasını konu almıştı (*Zümrüd-ü Anka*, 13 Mart 1340, s.1).

Resim 43. *Zümrüd-ü Anka*, 10 Mart 1340, s.1

Resim 44. *Zümrüd-ü Anka*, 13 Mart 1340, s.1

Karagöz'ün 1924 yazında Lozan Barış Antlaşması'nın ilk yıldönümüne denk gelen sayısında cumhuriyet, biraz da kurumsallaşmasını sembolize edecek biçimde şık bir köşkle özdeşleştirilmiş; köşk, eski sistem ve anlayışlardan kurtarılarak özellikle iletişim ve ulaşım açısından yeni teknolojiyle donatılmaya başlanmıştı ki bu biraz da çağdaş düzeyi yaşamakla ilişkilendirilmişti (*Karagöz*, 23 Temmuz 1340, s.1).

Resim 45. Karagöz, 23 Temmuz 1340

1924 sonları 1925 başlarında *Zümrüd-ü Anka*, ekonomik hayata yönelik eleştirilerini sıralamıştı. “Milli İktisadımız!” alt yazılı karikatürler fazla yoruma yer bırakmadan halkın durumunu sergiliyordu. Üstelik hayat pahalılığı vatandaşın boğazını sıkıyordu (*Zümrüd-ü Anka*, 14 Kanun-ı Evvel 1340, s.1; *Zümrüd-ü Anka*, 15 Kanun-ı Sani 1341, s.1).

Resim 46. *Zümrüd-ü Anka*, 14 Kanun-ı Evvel 1340, s.1

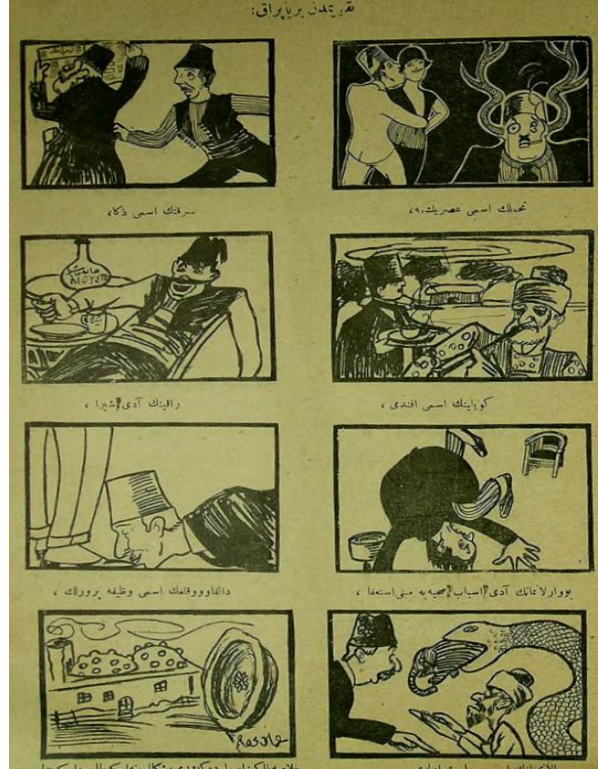

Resim 47. Zümrüd-ü Anka, 15 Kanun-ı Sani 1341, s.1

1924'ün son günlerinde *Zümrüd-ü Anka*, daha önce 1923 sonbaharında *Kelebek*'in yaklaşımına benzer yöntemle ama bu kez cumhuriyet açısından kadın gibi belirleyici bir değeri ön plana alarak bir bakış açısı sunmuş; özellikle eski ve yeni jenerasyonların değerlendirmelerini karşılaştırmıştı. Eskilere göre kadın düşerken, yenilere göre özgürleşerek yükseliyordu (*Kelebek*, 29 Teşrin-i Sani 1339, s.5; *Zümrüd-ü Anka*, 25 Kanun-ı Evvel 1340, s.2-3). Son noktayı *Akbaba*, Cumhuriyet'in birinci yıl dönümünde koymuştu. Üstelik yorum ve analize ihtiyaç göstermeyen bir karikatürktü. Barış timsali ve aynı zamanda annesi/koruyucusu milletten süt emen Cumhuriyet, doğan güneşle dinginlik, huzur, istikrar ama en önemlisi geleceği sembolize ediyordu (*Akbaba*, 30 Teşrin-i Evvel 1340, s.1; Akkoyunlu, 2017, s.128).

Resim 48. *Kelebek*, 29 Teşrin-i Sani 1339, s.5

Resim 49. Zümrüd-ü Anka, 25 Kanun-ı Evvel 1340, s.2-3

Resim 50. Akbaba, 30 Teşrin-i Evvel 1340, s.1

Sonuç Yerine

Karikatür, mizah yöntemi olarak farklı ve en yalın anlatımı sergilerken temelde kamuoyunun hassasiyetini açığa çıkarması bakımından önemlidir. Aynı zamanda mizah türü niteliğiyle en yalın eleştiri yöntemi olduğunu da unutmamak gerekir. Üstelik biraz da çizerin yetenek, algı ve duyarlılığına bağlı olarak toplumun bilinçaltının etkili bir yansıma aracıdır.

1923 Ekim ayı karikatürleri Türkiye'deki yaşamın mizahla ve çizgiyle yansıtılması kadar kaynağa en yakın dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla -sonraki yıllar gözetildiğinde- ilk aşamadaki çok da irdelenmemiş algıya ulaşmayı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Cumhuriyet'in kamuoyu tarafından adalet, kalkınma, kadın gibi hangi kategorilerde ele alındığını, nasıl değerlendirildiğini göstermektedirler. Buradan hareketle cumhuriyetin sistemsel bütünlüğünün mizah dergilerince fevkalade doğru kavrandığı söylenebilir. Zaten karikatürlerde cumhuriyetin devrim sembolü olduğu, hukuk ve anayasa vurgusuyla kurumsallık sağlama yönü

öne çıkmaktadır. Bu bağlamda yaklaşıldığında halkın sistemsel eleştirileri kadar sistemden beklentileri de belirlenebilmektedir. Öte yandan karikatürlerin içerikleriyle dönemin mizah dergilerinin birbirlerini destekleyerek ya da eksik bıraktıkları yönleri işleyerek bir bütünlük sağladıkları gözlemlenebilmektedir.

Son olarak anımsatmak gerekir ki ilk yola çıkıldığında, 1923 Ekim sonlarında cumhuriyetin yarattığı algıyı; o günlerde cumhuriyete taraf/yönelik ya da karşı düşünceleri hemen her boyutuyla karikatürler anlatıyordu. Bunlar, nereden nereye ulaşıldığını somutlaştırdıkları için günümüzde gelinen nokta açısından değer ve anlam ifade etmektedirler. Üstelik bugünlerden o günlere yönelik yorum ya da değerlendirmelerin doğruluğu/yanlılığı açısından test, sağlama yapma mekanizması oluşturdukları (ya da böyle bir olanağı ortaya çıkardıkları) da rahatlıkla ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Akbaba, (1339, 15 Teşrin-i Evvel) 90, s.4
Akbaba, (1339, 25 Teşrin-i Evvel) 93, s.1
Akbaba, (1339/1923, 1 Teşrin-i Evvel/Ekim) 86, 1
Akbaba, (1339/1923, 1 Teşrin-i Sani/Kasım) 95, s.1
Akbaba, (1339/1923, 22 Teşrin-i Evvel/Ekim) 92, 1
Akbaba, (1339/1923, 29 Teşrin-i Sani/Kasım) 103, s.1
Akbaba, (1339/1923, 5 Teşrin-i Sani/Kasım) 96, s.1
Akbaba, (1339/1923, 8 Teşrin-i Evvel/Ekim) 88, s.1
Akbaba, (1340, 30 Teşrin-i Evvel), 199, s.1
Akkoyunlu, S. B. (2017). *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Basınında Karikatür (1923-1933)*, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
Altun, H. O. (2005). Hapishane Karikatürleri. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun (ed.), *Hapishane Kitabı*, içinde (ss.74-89), İstanbul: Kitabevi.
Balcıoğlu, S.-Öngören, F. (1976). *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü*, Türkiye İş Bankası İstanbul: Kültür Yayınları.
Batıman, B. (1949). Namık Kemal'in Bir Manzumesi ve Alman İdealizmi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* , 3 (1-2), 153-161.
Bedir, A. (2019). *Yakın Dönem Siyasi Tarihinin Karikatür Üzerinden Analizi: Karagöz 1922-1939*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
Çapanoğlu, M.N. (1970). *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul: Garanti Matbaası.
Çeviker, T. (2010). *Karikatürkiye Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi 1923-2008*, C.1, İstanbul: NTV Yayınları.
Karagöz, (1339, 10 Teşrin-i Evvel), 1624, s.2,4
Karagöz, (1339, 12 Kanun-ı Evvel) 1642, s.1
Karagöz, (1339, 14 Teşrin-i Sani), 1634, s.4
Karagöz, (1339, 15 Kanun-ı Evvel) 1643, s.1
Karagöz, (1339, 22 Kanun-ı Evvel) 1645, s.4

- Karagöz, (1339, 24 Teşrin-i Evvel) 1628, s.1
- Karagöz, (1339, 27 Teşrin-i Evvel) 1629, s.1
- Karagöz, (1339, 3 Teşrin-i Sani) 1631, s.1,4.
- Karagöz, (1339, 31 Teşrin-i Evvel) 1630, s.1
- Karagöz, (1339, 5 Kanun-ı Evvel) 1640, s.1
- Karagöz, (1339, 7 Teşrin-i Sani) 1632, s.4
- Karagöz, (1339, 8 Kanun-ı Evvel) 1641, s.1
- Karagöz, (1339/1923, 3 Teşrin-i Evvel) 1622, s.1,4
- Karagöz, (1340/12 Mart), 1668, s.4
- Karagöz, (1340/23 Temmuz), 1706, s.1
- Karagöz, (1340/9 Kanun-ı Sani), 1650, s.1
- Karagöz, (1340/9 Şubat), 1659, s.1
- Karagöz. (1339/1923, 13 Teşrin-i Evvel), 1625, s.1
- Karagöz. (1339/1923, 17 Teşrin-i Evvel), 1626, s.1
- Karagöz. (1339/1923, 22 Eylül), 1619, s.1
- Karagöz. (1339/1923, 29 Eylül), 1621, s.1
- Kayış, Y. (2016). *Atatürk Döneminde Siyasi Karikatür*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Kayış, Y. (2018). Lozan Antlaşması'nın Karikatürlere Yansıması. *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası II*, Ed.: İsmail Şahin-Ersin Müezzinoğlu, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s.391-436.
- Kelebek (1339, 11 Teşrin-i Evvel) 27, s.1
- Kelebek, (1339, 1 Teşrin-i Sani) 30, s.1
- Kelebek, (1339, 15 Teşrin-i Sani) 32, s.1,3
- Kelebek, (1339, 18 Teşrin-i Evvel) 28, s.1
- Kelebek, (1339, 22 Teşrin-i Sani) 33, s.1,3
- Kelebek, (1339, 25 Teşrin-i Evvel) 29 s.1
- Kelebek, (1339, 29 Teşrin-i Sani) 34, s.5,7
- Kelebek, (1339, 8 Teşrin-i Sani) 31, s.1,3
- Kelebek, (1340, 15 Kanun-ı Evvel) 30, s.2-3
- Koloğlu, O. (2005), *Türkiye Karikatür Tarihi*, İstanbul: Bileşim Yayınevi.
- Malkoç, E. (2014). *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, İstanbul: Derin yayınları.
- Ölçekçi, H. (2021). Egemenlik ve Bağımsızlık Bağlamında Milli Mücadele Dönemi ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Karikatürler Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Yolu Dergisi*, S.69, 374-395.
- Öngören, F. (1998). *Cumhuriyet'in 75 Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Zümrüd-ü Anka, (1339, 15 Teşrin-i Sani) 89, s.2
Zümrüd-ü Anka, (1339, 25 Teşrin-i Evvel) 83, s.1,3
Zümrüd-ü Anka, (1339, 29 Teşrin-i Evvel) 84, s.1
Zümrüd-ü Anka, (1339, 3 Kanun-ı Evvel) 94, s.1
Zümrüd-ü Anka, (1339, 5 Teşrin-i Sani) 86, s.1
Zümrüd-ü Anka, (1339, 8 Teşrin-i Sani) 87, s.1
Zümrüd-ü Anka, (1340, 10 Mart) 122, s.1
Zümrüd-ü Anka, (1340, 13 Mart) 123, s.1
Zümrüd-ü Anka, (1340, 14 Kanun-ı Evvel) 202, s.1
Zümrüd-ü Anka, (1340, 25 Kanun-ı Evvel) 205, s.2-3
Zümrüd-ü Anka, (1341, 15 Kanun-ı Sani) 210, s.1

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.